

Architektúra informačných systémov

RNDr. Jaroslav Janáček, PhD.
2013

Obsah

- informačný systém – skladačka z komponentov
- vrstvy v informačných systémoch
- hardvér, operačný systém, databázové systémy
- virtualizácia, cloud
- klient-server model
- bezpečnostné funkcie vrstiev

Prečo?

- znalosti základov fungovania významných komponentov pomáhajú pochopiť význam a možnosti bezpečnostných opatrení
- uľahčiť komunikáciu informatikov s neinformatikmi
- ani informatici si vždy neuvedomujú niektoré dôležité detaily

Informačný systém

- sa skladá z komponentov
 - všeobecných
 - napr. hardvér, operačný systém, databázový systém, rôzne všeobecné knižnice, podporné aplikácie, ...
 - špecifických
 - aplikácie vytvorené špecificky pre konkrétny informačný systém

Komponent

- poskytuje definované *služby* prístupné prostredníctvom určitého *rozhrania*
 - *rozhranie* definuje spôsob, ako je možné službu využiť
- využíva služby iných komponentov
- môže sa skladať z viacerých menších komponentov

Výhody skladania z komponentov

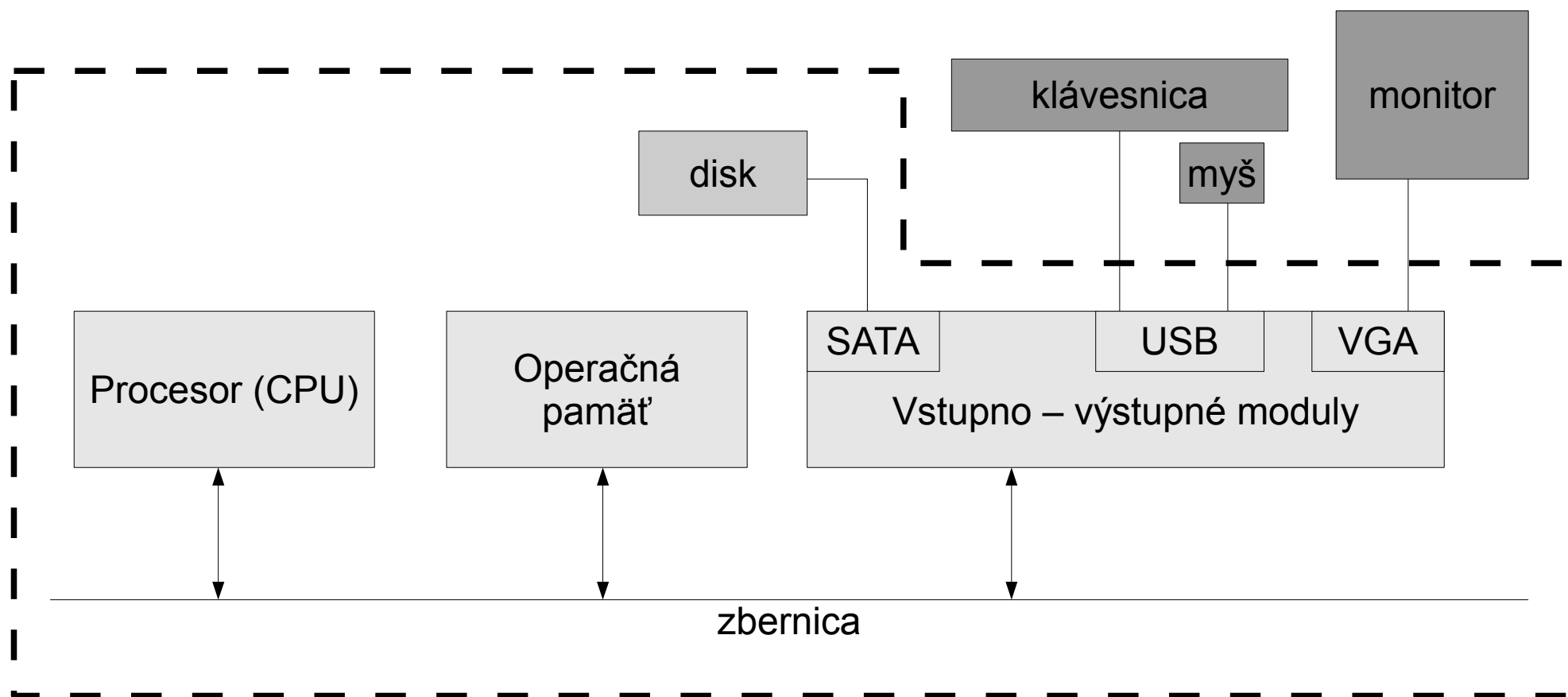
- nie je potrebné vymýšľať vlastné riešenia pre bežné problémy
 - rýchlejší a lacnejší vývoj
 - jednoduchšia integrácia systémov
- je možné zdieľať všeobecné komponenty medzi rôznymi IS
 - šetrenie nákladov – napr. netreba samostatný hardvér
- pri zachovaní rozhrania je možné komponenty nahradiť inými
 - napr. môžeme presunúť údaje z lokálneho disku na externé diskové pole použitím iného komponentu v OS

Vrstvy v informačných systémoch

Hardvér

HW – Základná doska

- zbernica na prepojenie jednotlivých komponentov
 - zbernica medzi CPU a pamäťou
 - PCI, PCI Express
- často integrované základné vstupno-výstupné moduly
 - radič diskov (IDE, SATA)
 - radič USB, PS/2
 - grafická karta

HW – Procesor (CPU)

- môže ich byť aj viac
- *jadrá* – v podstate samostatné procesory
- riadi činnosť počítača a vykonáva väčšinu operácií s údajmi
- základné časti
 - riadiaca jednotka
 - aritmeticko-logická jednotka
 - registre

HW – Procesor (CPU)

- riadiaca jednotka
 - načítava a dekoduje *inštrukcie programu*
 - aktivuje ďalšie obvody na vykonanie inštrukcie
- aritmeticko-logická jednotka
 - vykonáva základné aritmetické a logické operácie
- registre
 - slúžia na uloženie práve spracovávaných údajov
 - malá, rýchla pamäť priamo v procesore

HW – Procesor (CPU)

- inštrukcia
 - elementárny príkaz vykonateľný procesorom
 - načítanie údajov z operačnej pamäte do registra
 - zápis údajov z registra do operačnej pamäte
 - sčítanie/odčítanie/porovnanie/násobenie/delenie 2 čísel
 - „skok“ - presun na inú časť programu
 - ...

HW – Procesor (CPU)

- program
 - zdrojový text vo *vyššom programovacom jazyku*
 - vyššia úroveň abstrakcie, nezávislá od procesora
 - C/C++, Java, ...
 - preklad do *strojového kódu*
 - postupnosť inštrukcií konkrétneho procesora
 - alebo virtuálneho procesora (napr. Java Virtual Machine)
 - vykonáva sa pomocou *interpretera*

HW – Operačná pamäť

- dočasná pamäť s náhodným prístupom (RAM)
 - procesor môže pristupovať k ľubovoľnému miestu v pamäti
- uloženie vykonávaného programu a spracovávaných údajov
- veľkosti v rozsahu niekoľkých gigabyte-ov (GB)
 - v serveroch aj desiatky GB

HW – Operačná pamäť

- po vypnutí napájania stráca obsah
- ale nejaký čas to trvá
 - pri izbovej teplote sekundy až minúty
 - pri nízkych teplotách aj hodiny
- preto vypnutie nie je z bezpečnostného hľadiska postačujúce na okamžité zničenie obsahu pamäte

HW – Ďalšie pamäte

- „nezabúdajúce“ pamäte
 - EEPROM, Flash, ...
 - obsahujú program pre inicializáciu hardvéru (BIOS) a na načítanie a spustenie operačného systému
 - ich obsah je možné vymazať a nanovo nahrat'
 - riziko zmeny škodlivým kódom
- cache pamäť
 - obsahuje kópiu používaných údajov z oper. pamäte
 - na preklopenie rozdielu v rýchlosti oper. pamäte a CPU

HW – Vstupno – výstupné moduly

- rozširujúce karty pripojené na zbernicu
 - prípadne integrované priamo na základnej doske
- príklady:
 - grafická karta – zobrazovanie na monitore
 - VGA, DVI, HDMI, DP
 - sieťová karta – pre pripojenie k poč. sieti
 - radič diskov SCSI/SAS

HW – Pevné disky

- trvalejšie ukladanie údajov a programov
- veľkosti v rozsahu desiatok GB až niekoľko TB
- obsahujú mechanicky citlivé prvky
 - čítacie a zapisovacie hlavy, platne (5-15 tisíc ot./min.)
 - časom sa opotrebovávajú a pokazia – strata údajov
- aj po prepísaní je možné rekonštruovať predchádzajúci obsah

HW – Pevné disky

- rozhrania
 - IDE, SATA – v stolných počítačoch a notebook-och
 - SCSI, SAS, FC – v serveroch
- rozhrania pre externé disky
 - USB, eSATA
- SSD
 - náhrada za pevné disky bez pohyblivých častí
 - rýchle, ale malá kapacita, obmedzený počet zápisov

HW – Komunikácia s V/V modulmi

- pomocou špeciálnych inštrukcií CPU
 - používané najmä pre komunikácie bez potreby prenosu väčších objemov údajov
- pamäťovo-mapované zariadenia
 - zariadenie sa pre CPU „tvári“ ako pamäť
- priamy prístup do pamäte (DMA)
 - prenos priamo medzi operačnou pamäťou a zariadením bez účasti CPU

HW – Prerušená

- systém potrebuje reagovať na rôzne externé údalosti
 - napr. prijatie údajov zo siete, dokončenie DMA prenosu, ...
- zariadenia môžu generovať tzv. *prerušená*
- riadiaca jednotka CPU medzi inštrukciami kontroluje, či nedostala žiadosť o prerušená
 - ak áno, začne vykonávať inštrukcie programu na obsluhu prerušená a až potom bude pokračovať v pôvodnom programe

Operačný systém

- odbremeňuje vyššie vrstvy od detailov hardvéru
 - poskytuje celý rad abstrakcií rôznych zariadení
- základné úlohy
 - správa procesov a procesora
 - správa pamäte
 - správa súborov
 - správa zariadení
- príklady: Windows, Linux, ...

OS – Správa procesov

- *proces* – vykonávaný program
 - má pridelenú pamäť a iné zdroje v systéme
- multitasking
 - zdanlivo súčasný beh viacerých procesov
 - v skutočnosti striedanie procesov
 - správa procesov prideluje a odoberá procesor jednotlivým procesom
- multithreading

OS – Správa pamäte

- pridelovanie a odoberanie blokov pamäte procesom
- virtuálna pamäť
 - OS „predstiera“, že má viac pamäte
 - procesom prideluje bloky (*stránky*) virtuálnej pamäte
 - obsah stránky je buď niekde vo fyzickej pamäti, alebo je odložený na disku

OS – Správa pamäte

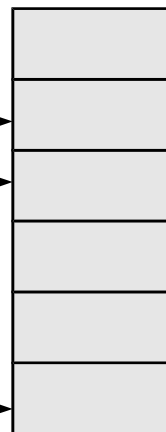
tabuľka stránok procesu A

tabuľka stránok procesu B

fyzická oper. pamäť

OS – Správa pamäte

- keď potrebná stránka nie je vo fyzickej pamäti
 - vznikne prerušenie – *výpadok stránky*
 - OS nájde voľný blok fyzickej pamäte
 - ak neexistuje, vyberie nejaký obsadený, uloží jeho obsah na disk a uvoľní ho
 - načíta doň obsah požadovanej stránky z disku
 - upraví tabuľku stránok
 - vráti sa k vykonávaniu prerušeného programu

OS – Správa súborov

- poskytuje abstrakciu pre ukladanie údajov
 - súbory, adresáre (priečinky)
 - poskytuje vyšším vrstvám štandardné rozhranie bez ohľadu na konkrétne detaily súborového systému
- súborový systém
 - definuje spôsob uloženia súborov na disku (alebo inom médiu)
 - rieši správu priestoru na disku – pridelovanie blokov jednotlivým súborom

OS – Správa súborov

- súborové systémy
 - lokálne
 - ukladajú údaje na pevných diskoch, CD/DVD, USB kľúčoch a pod.
 - napr. FAT16/32, NTFS, EXT2/3/4, XFS, JFS, ISO 9660, UDF, ...
 - sieťové
 - sprístupňujú súbory uložené na vzdialených systémoch
 - napr. CIFS, NFS, AFS, ...

OS – Správa zariadení

- poskytuje abstrakciu rôznych zariadení
 - odbremeňuje vyššie vrstvy od technických detailov
- rieši vylúčenia súčasného prístupu viacerých procesov k zariadeniu
 - napr. virtualizáciou zariadenia a riadeným prenosom údajov medzi virtuálnym a skutočným zariadením
 - napr. obrazovka, tlačiareň

OS – Vnútorne komponenty

- OS sa skladá z mnohých komponentov
 - nezávislé od hardvéru
 - napr. správa súborov, časť správy pamäte, sieťový subsystém, ...
 - závislé od hardvéru
 - ovládače zariadení
 - časť správy pamäte (manipulácia s tabuľkou stránok)
 - časti využívajúce špeciálne inštrukcie procesora
 - ...

OS – Bezpečnostné funkcie

- vzájomná izolácia procesov
 - vzájomná interakcia len cez definované a kontrolované rozhrania
- čiastočná izolácia procesov od hardvéru
 - prístup len pomocou služieb OS
 - priamy prístup len k „neškodným“ častiam hardvéru
 - napr. bežné inštrukcie procesora

OS – Bezpečnostné funkcie

- riadenie prístupu
 - procesy sú vykonávané v mene určitého používateľa
 - OS vyhodnocuje, či daný proces môže vykonať požadovanú operáciu s príslušným objektom
- identifikácia a autentifikácia
- vymazávanie zvyškovej informácie
 - napr. z bloku pamäte prideleného procesu

Databázový systém

- poskytuje aplikačnej vrstve služby na ukladanie a vyhľadávanie vo veľkých objemoch štruktúrovaných údajov – v databázach
- aplikačná vrstva nemusí riešiť problém s efektívnou manipuláciou s údajmi
 - len formuluje svoje požiadavky vo vyššom jazyku – napr. SQL
- spôsob uloženia údajov a efektívny prístup k nim rieši databázový systém

Databázový systém

- riadenie prístupu
 - na úrovni databázy, tabuľky, stĺpca
 - identifikácia a autentifikácia
- transakčné spracovanie
 - zabezpečuje konzistenciu použitých a uložených údajov
 - umožňuje návrat do konzistentného stavu v prípade zlyhania transakcie

Databázový systém

- príklad transakčného spracovania
 - proces na potvrdenie objednávky
 - zistí, či je na sklade požadované množstvo tovaru
 - ak áno, zníži stav skladu a potvrdí objednávku, ak nie, zamietne ju
 - 2 rovnaké procesy A a B bez transakcií:
 - A zistí stav (1ks), B zistí stav (1ks)
 - A zníži stav na 0 ks a potvrdí objednávku
 - B zníži stav na 0 ks (alebo -1 ks) a potvrdí objednávku

Databázový systém

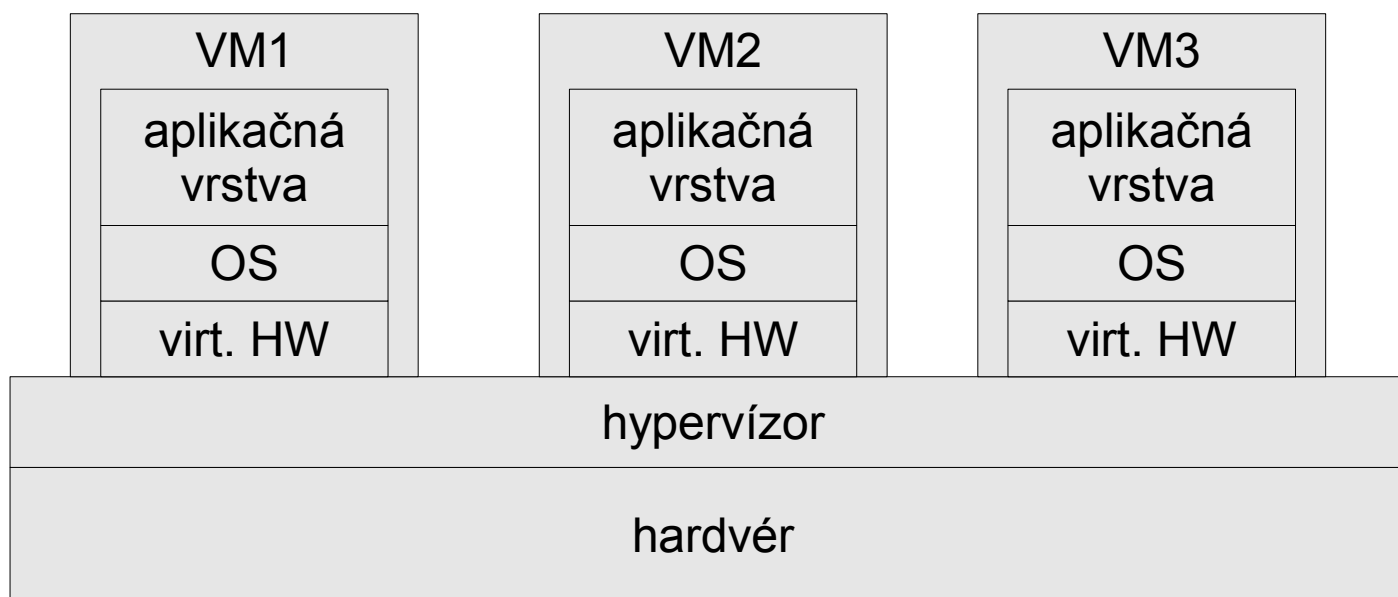
- pri správnom použití transakčného spracovania:
 - A zistí stav (1 ks), B zistí stav (1 ks)
 - A zníži stav na 0 ks a potvrdí objednávku
 - pri pokuse B o modifikáciu stavu systém deteguje modifikáciu údajov, ktorý bol po čítaní zmenený inou transakciou a transakciu zruší pre možné narušenie konzistencie
 - B môže transakciu skúsiť zopakovať (pričom objednávku zamietne)
 - výsledkom bude úspešne potvrdená jedna objednávka, no zamietnutá druhá

Virtualizácia

- výkonné servery sú často využité len na zlomok svojej kapacity
 - neefektívne využitie priestoru, energie, financií
- virtualizácia
 - viac fyzických serverov sa nahradí jedným
 - lacnejší
 - energeticky a priestorovo úspornejší
 - medzi hardvér a OS pribudne *hypervízor*

Virtualizácia

Virtualizácia

- paravirtualizácia
 - OS virtuálnych počítačov musí byť prispôsobený na spoluprácu s hypervízorom
 - virtualizácia môže byť efektívnejšia
- plná virtualizácia
 - hypervízor emuluje nejaké bežné hardvérové zariadenia, OS virt. počítačov je bez zmeny
- hybridné riešenie
 - plná virtualizácia s výnimkami
 - napr. disky, sieťové karty, grafické karty použijú špeciálne ovládače špecifické pre hypervízor

Cloud

- poskytovateľ služieb
 - poskytuje cloudové služby (softvér, platforma, virtuálna infraštruktúra)
 - na požiadanie
 - zvyčajne samoobslužným spôsobom
 - zabezpečuje údržbu a prevádzku infraštruktúry
- používateľ služieb nepotrebuje vlastnú infraštruktúru
 - môže ušetriť na niektorých prevádzkových nákladoch

Cloud

- softvér ako služba (Software as a Service – SaaS)
 - poskytovateľ klientom poskytuje príslušnú aplikáciu
- platforma ako služba (Platform as a Service – PaaS)
 - poskytovateľ poskytuje platformu – OS + DB + web server + prostredie pre beh aplikácií (napr. PHP)
- infraštruktúra ako služba (Infrastructure as a Service – IaaS)
 - poskytovateľ poskytuje virtuálnu infraštruktúru – virtuálne počítače, úložisko údajov, virtuálne siete, ...

Cloud

- bezpečnosť
 - údaje sú uložené mimo dosah organizácie – v cloude
 - môže byť problém s dôverou, niekedy aj s legislatívou
 - poskytovateľ služieb môže efektívnejšie investovať do niektorých bezpečnostných riešení
 - môže byť výhoda pre menšie organizácie
 - nové hrozby
 - získanie kontroly nad systémom pre správu cloudu
 - objavenie a zneužitie slabiny v hypervízore

Model klient – server

- najčastejší model pre väčšie viacpoužívateľské informačné systémy
- údaje sú spracovávané na *serveri*
- používatelia prístupujú k systému pomocou *klienta*
 - hrubý klient
 - špecifická aplikácia inštalovaná na počítači používateľa
 - môže vykonávať predspracovanie vstupov a dospracovanie výstupov
 - tenký klient
 - malá aplikácia, zvyčajne univerzálna – napr. webový prehliadač
 - menšie možnosti predspracovania a dospracovania údajov a interakcie s používateľom

Model klient – server

- bezpečnosť
 - ochrana komunikácie medzi klientom a serverom
 - identifikácia a autentifikácia oboch strán
 - kryptografická ochrana dôvernosti a integrity pri prenose
 - riadenie prístupu zásadne na serveri
 - na klientovi môže mať len podpornú funkciu
 - napr. znepřístupnenie položiek menu
 - ale nie je možné sa naň spoliehať
 - útočník použije vlastného klienta bez obmedzení

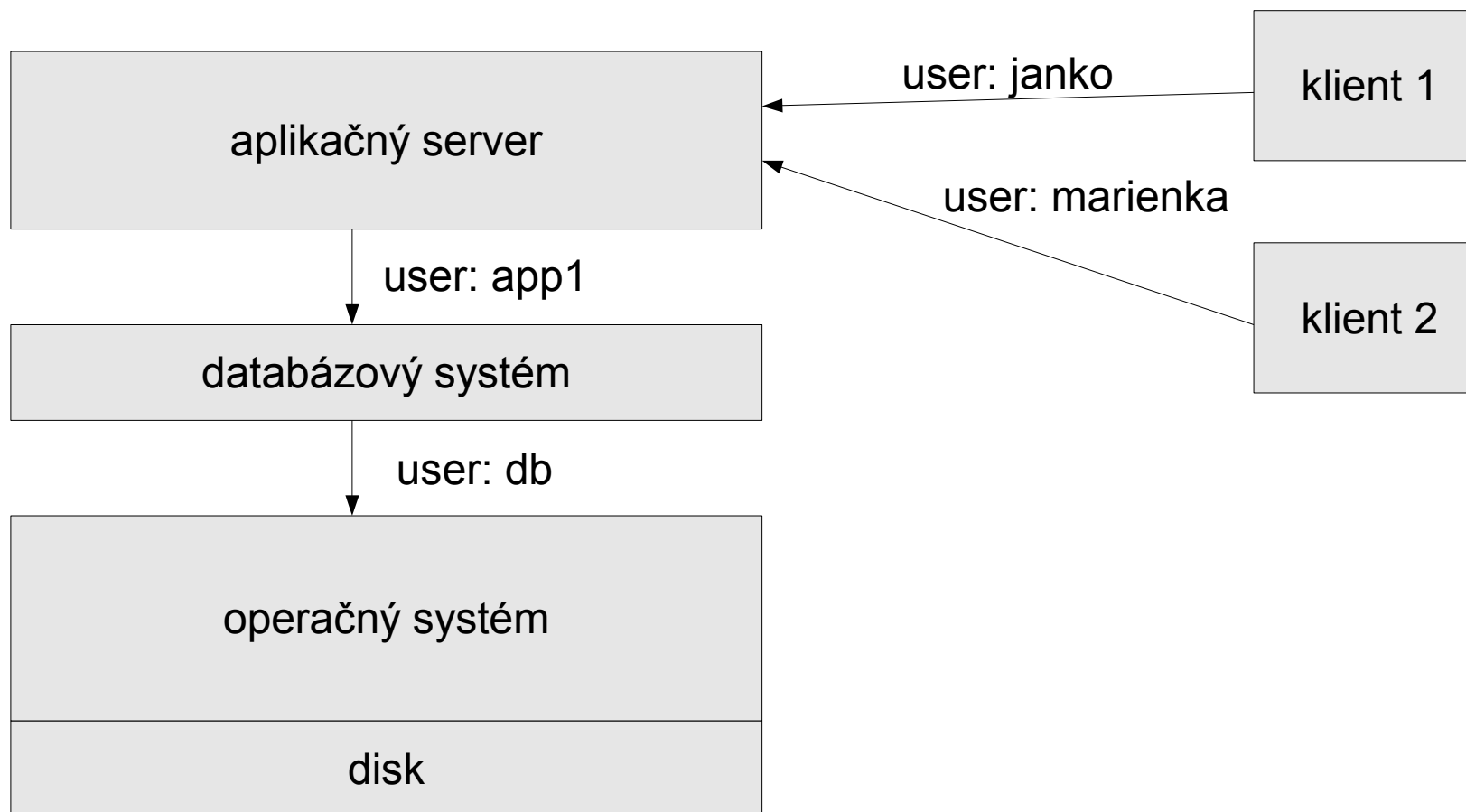
Bezpečnostné funkcie vrstiev

- Nevyhnutné predpoklady účinnosti bezp. funkcie
 - neobíditeľnosť
 - ochrana implementácie proti neoprávnenej zmene
 - ochrana bezpečnostných údajov proti neoprávnenej zmene
 - ochrana dôverných bezpečnostných údajov proti prezradeniu

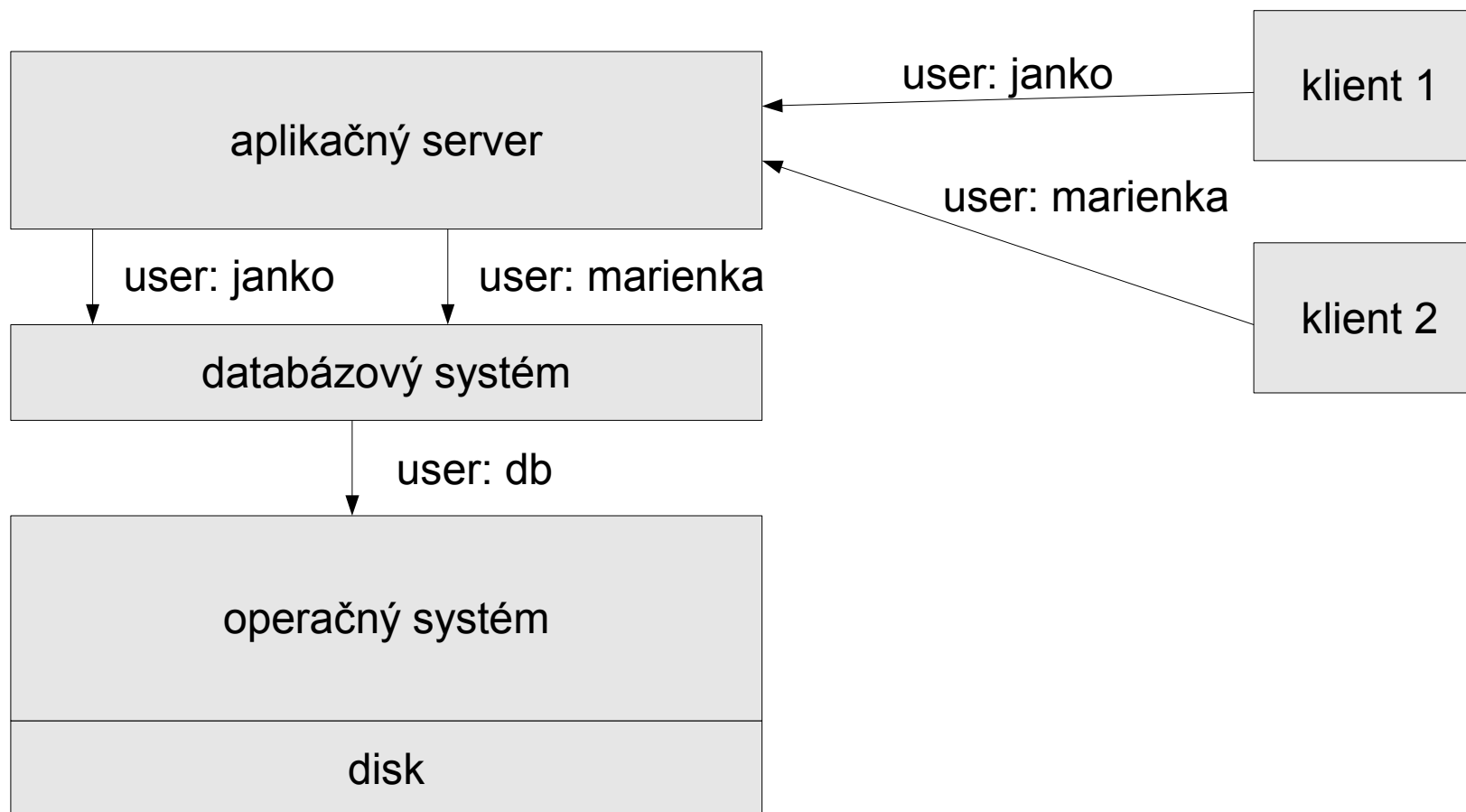
Bezpečnostné funkcie vrstiev

- Na ktorej vrstve implementovať bezpečnostné funkcie?
 - Bezp. funkcie realizované na určitej vrstve môžu brániť len útokom vedeným na tejto alebo prípadne vyššej vrstve.
 - výnimka – kryptografia
 - Čím vyššia vrstva, tým viac informácie o význame údajov a teda možnosť lepšie zohľadniť potreby.
 - údaje z pohľadu procesora sú len údaje, pre aplikáciu majú význam

Bezpečnostné funkcie vrstiev

Bezpečnostné funkcie vrstiev

Bezpečnostné funkcie vrstiev

- A teda na ktorej vrstve?

Bezpečnostné funkcie vrstiev

- A teda na ktorej vrstve?
- Na každej
 - primerane podľa možností
 - na nižších najmä vytvoriť vhodné predpoklady pre vyššie
 - na vyšších využiť lepšiu rozlíšiteľnosť (údajov, používateľov, ...) a vhodne využiť funkcie nižších vrstiev

Bezpečnostné funkcie vrstiev

- aplikačná vrstva
 - riadenie prístupu k aplikačným funkciám
 - pri klient – server modeli
 - izolácia útočníka na aplikačnej vrstve od prístupu k službám nižších vrstiev
- databázový systém
 - riadenie prístupu k údajom v databáze

Bezpečnostné funkcie vrstiev

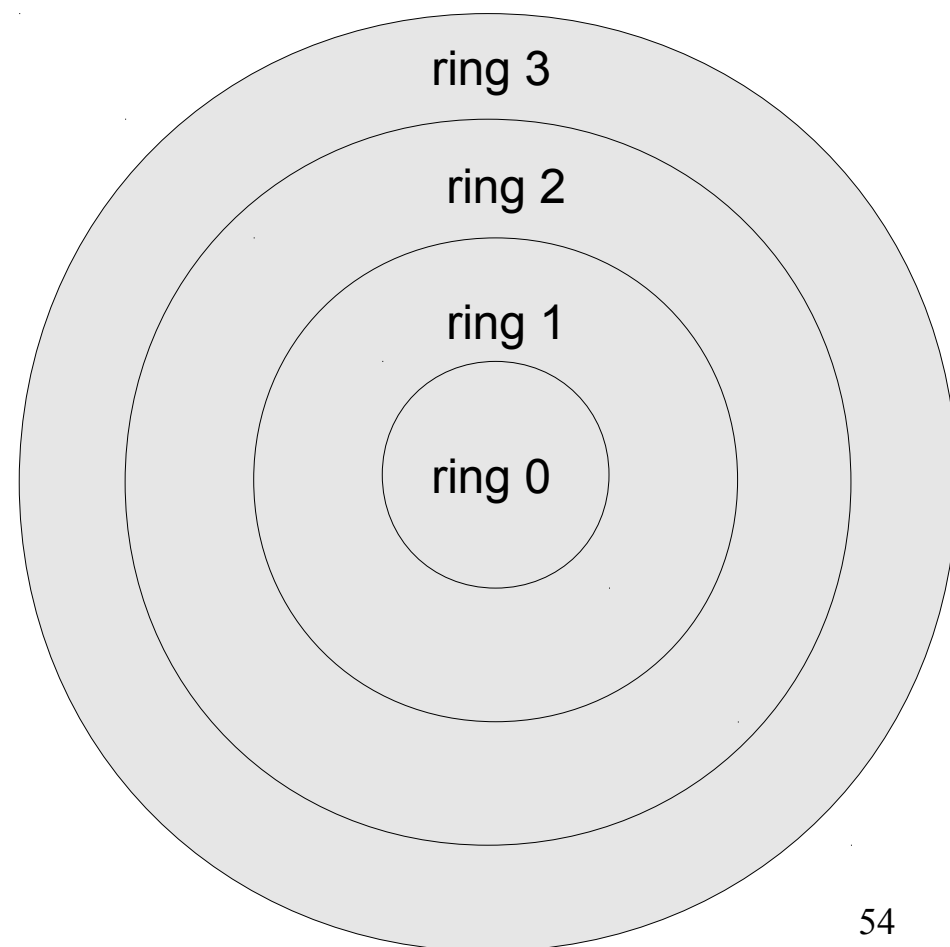
- operačný systém
 - ochrana vlastnej implementácie a bezpečnostných údajov
 - ochrana implementácie a údajov vyšších vrstiev
 - pomocou
 - riadenia prístupu
 - izolácie procesov navzájom
 - izolácie procesov od prístupu k hardvéru
 - kryptografická ochrana údajov na diskoch

Bezpečnostné funkcie vrstiev

- hardvér
 - podpora pre OS, aby mohol zabezpečiť izoláciu
 - riadenie prístupu do pamäte
 - umožňuje OS určiť, ku ktorým častiam pamäte má konkrétny proces prístup
 - riadenie prístupu k zariadeniam
 - obmedzenie prístupu k *privilegovaným* inštrukciám
 - vyhradzuje inštrukcie s globálnym dopadom len pre OS

Bezpečnostné mechanizmy HW

- bezpečnostné okruhy
 - vnútorný – jadro OS
 - bez obmedzení
 - vonkajší – aplikácie
 - nemôžu používať privilegované inštrukcie
 - môžu pristupovať len k určeným častiam pamäte
 - nemajú prístup k zariadeniam

Bezpečnostné mechanizmy HW

- riadenie prístupu k pamäti
 - využitím bezpečnostných okruhov
 - stránkovaním
 - proces má prístup len k tým častiam pamäte, ktoré mu určuje tabuľka stránok
- riadenie prístupu k zariadeniam
 - využitím bezpečnostných okruhov (napr. od ring 1)
 - a/alebo špecifikáciou konkrétnych *portov* pre proces

Bezpečnostné funkcie okolia

- bezpečnosť sietí
 - umožňuje (čiastočne) izolovať útočníka od prístupu k službám OS, DB aj aplikačnej vrstvy
- fyzická ochrana
 - vyššie vrstvy neochránia proti fyzickým útokom
- organizačné opatrenia
 - nie všetko sa dá zabezpečiť technicky

Známe „zrady“

- zvonku prístupné zbernice
 - CardBus, ExpressCard na notebook-och
 - FireWire (IEEE 1394)
 - v oboch prípadoch môže útočník bez otvárania počítača získať prístup k zbernici a pomocou DMA napr. získať kópiu operačnej pamäte

Otázky?

Ďakujem za pozornosť.